

М.В. БЄЛІКОВА (РОМАНЮК) УДК: 94 (477.6+43+492): 286.12 "19/19"

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ У МЕНОНІТСЬКІЙ РОДИНІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ: ПРАКТИКА ХІХ СТ.

Стаття присвячена питанню соціалізації та життєвому циклу менонітської спільноти Південної України впродовж ХІХ ст. Автор застосував соціологічний підхід для реконструкції етапів та особливостей життєвого циклу менонітів.

Ключові слова: меноніти, спільнота, Південна Україна, соціалізація.

Статья посвящена вопросу социализации и жизненному циклу меннонитской общности Южной Украины в течение XIX в. Автор использовал социологический подход для реконструкции этапов и особенностей жизненного цикла менонитов.

Ключевые слова: меннониты, общность, Южная Украина, социализация.

This article is dedicated to the question of socialisation and life circle of Mennonite ethnic-religious group in the South Ukraine during XIX century. The author used sociological interpretation for reconstruction stages and peculiarities of Mennonite life circle.

The key words: Mennonites, ethno-religious group, South Ukraine, socialisation.

Людина одержує знання про суспільство з моменту свого народження й впродовж всього життя. Цей процес називається соціалізація особистості. Це процес, через який дитина поступово перетворюється на особистість, яка набуває знань та звичок, притаманних культурі, в якій вона народилась.

Різні етапи життєвого циклу людини за своєю природою мають не тільки біологічний характер, а й соціальний. На них впливають культурні особливості, а також матеріальні обставини, за яких минає життя індивіда в суспільстві. Соціалізація – це процес одержання людиною знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати у якості повноправного члена суспільства. Виділяються два етапи соціалізації: первинна й вторинна. Первинна соціалізація – це одержання соціальних норм і цінностей дитиною в родині й школі, дитина знає правила поведінки, етикет. Вторинна соціалізація починається після досягнення повноліття і полягає у вивченні соціальних

ролей, які характерні для дорослої людини, коли вона отримує освіту й професію. Соціалізація пов'язана з поняттям життєвого циклу, який має спільне для всіх людей (дитинство, юність, зрілість, старість), а також відмінності, зумовлені етапом розвитку суспільства (первісне, аграрне, індустріальне, інформаційне) та ментальністю й культурою певного суспільства.

До питання соціалізації в менонітському суспільстві дослідники звертались фрагментарно, оскільки це не входило в коло їх наукових інтересів. Дослідники надавали відомості в контексті побутової історії менонітів [9, 477. 27, 110]. Питання соціально-демографічної поведінки досліджували С.Соколовський, Дж.Тевс [18, 85. 23, 450-468]. Е.Френсис, Дж.Юррі, Р.Левен застосовували соціологічний підхід, розглядаючи суспільство в менонітських колоніях [24. 26. 28, 173-182].

Наукова новизна та актуальність нашого дослідження полягає в соціологічній інтерпретації життєвого циклу менонітської спільноти Південної України. Стаття написана в межах парадигми культурно-антропологічної історії, представники якої використовують здобутки інших наук, в нашому випадку – соціологічної теорії соціалізації, термінології з соціології та демографії [14. 16. 17. 22]. Джерельною базою для нашої статті стали документальні, статистичні, нарративні джерела [1-13]. У цій статті нашою метою є реконструкція та виявлення особливостей життєвого циклу представників менонітської спільноти Південної України впродовж XIX ст. Об'єктом дослідження є менонітські колонії півдня України у XIX ст. Предметом дослідження є соціалізація та життєвий цикл в менонітських колоніях півдня України упродовж XIX ст.

Дитинство та юність

У менонітському традиційному суспільстві дитинство вважалося часом, коли вони навчалися у початковій школі. У хлопців цей час продовжувався до 14 років, у дівчат до 12 років, надалі навчання в спільних класах вже було непристойним [7, арк. 6].

Такого поняття як дитячий одяг не існувало, діти носили подібний дорослим одяг малих розмірів. Діти виховувались дуже суворо, навчалися “добрих манер” у стосунках з дорослими, тому бешкети і бійки рідко зустрічалися в колоніях [6, арк. 1. 11, 130. 19, 1-42. 29, 7-35].

Підлітковий вік – етап у життєвому циклі від статевої зрілості до повнолітнього віку – був відсутній у менонітському соціумі, як і в інших аграрних суспільствах. Хлопці та дівчата починали працювати, як тільки вони фізично були здатні виконувати роботу, але у менонітів неповнолітні не могли одружитися на відміну від інших аграрних суспільств.

Хлопчики наслідували батька, щоб стати маскулініними, дівчатка – матір, щоб стати фемініними під час праці та ігор, імітуючи дорослих. Крім праці, дитяче дозвілля

складалось з розваг та ігор. Взимку діти катались на санчатах і грали в сніжки. Молодь збиралася по домівках, слухала гітару і балалайку. Весною влаштовували скачки [25, 24]. У другій половині XIX ст., з посиленням політики русифікації, завдяки листуванню з родичами із Пруссії, читанню газет дозвілля стало більш різноманітним. Влітку грали в крокет, збиралися на природі, співали, пригощалися. У кожній колонії існувало молодіжне товариство, яке організовувало проведення пісенних, драматичних, поетичних вистав, диспутів. Отже, у менонітському традиційному суспільстві перехід з дитинства та юності у дорослий стан був еволюційним і, певно, менш болючим, ніж у сучасному суспільстві [1, арк. 33-34. 2, арк. 230. 12, 142. 27, 110].

Зрілість

Згідно з розкладом життя менонітів молодь ставала дорослою у віці 20-24 років. Традиційними показниками дорослості і зрілості у менонітському суспільстві було проходження обряду хрещення, одруження, переселення в окреме помешкання та ведення власного господарства, вільне розпорядження своїм спадком, батьківство.

Особливістю переходу менонітів у доросле життя було їх проходження обряду хрещення, яке відбувалося лише над дорослими. Після хрещення можливим ставало одруження. Батьки традиційно обирали пару для своїх дітей, тому, як правило, укладалися шлюби з представниками власної церковної конгрегації, деякі їздили до Пруссії, щоб знайти чоловіка для доньки або дружини [8, 102. 12, 85. 16, 330]. У першій половині XIX ст. шлюби укладалися чоловіками у 23-24 роки, жінками – приблизно у 21. У другій половині XIX ст. цей віковий показник зріс до 24 років для чоловіків і 22 роки для жінок [24, 38]. Цей показник в українських селах регіону був значно нижчий: 18-23 роки для хлопців, 16-20 років для дівчат [15, 203. 20, 39-94]. У навколишніх селян нижчий шлюбний вік був пов'язаний з економічною

необхідністю – обзаведенням господарством. Вищий шлюбний вік у менонітів був зумовлений проходженням обряду хрещення у дорослому віці, лише після цього в общині дозволялося одружуватися. Зростання шлюбного віку серед менонітів упродовж XIX ст. було зумовлено загостренням земельної проблеми: щоб не жити з батьками, бути самостійними, необхідно було накопичити гроші для купівлі земельної ділянки, а тому час укладання шлюбу відкладався. Батьки допомагали своїм дітям доти, поки ті накопичували гроші і могли купити землю та заснувати власну садибу [9, 477. 10, 268]. Отже, в еволюції матримоніальної поведінки менонітів зафіксована тенденція до зростання шлюбного віку, що зумовлювало збільшення віку переходу до зрілості.

Опіка над малолітніми припинялась по досягненні 20 років у менонітській общині: сироти отримували спадок і могли повністю розпоряджатися своїм майном [21, 26].

Ті, хто доживали до зрілого віку і не одружувались, не тільки фізично, але й соціально були відокремлені від нормального циклу родини, не вважались повноцінними членами общини, тому що не виконували своїх функцій у повній мірі (в першу чергу репродуктивних) [13, 51-52].

Старість

У традиційному менонітському суспільстві значно більше людей помирили молодими, аніж доживали до старості. В общинах поважалися старі люди, тому що вони були носіями мудрості й досвіду. Заборона на пияцтво та аскетичний спосіб життя менонітів зумовили те, що їх більше у порівнянні з навколишнім населенням доживало до 70-ти років.

У родинях авторитет чоловіків і жінок із віком зростав. Перехід у вікову категорію старих і довгожителів позначав вершину соціального статусу, якої міг досягти індивід. У середині XIX ст. довгожителами вважалися у менонітів ті, хто доживали до віку понад 80 років. У 1845 р. в Хортицькому окрузі на 5.067 осіб припадало 10

довгожителів [5, 17-21]. Старі доживали вік у своїх родинях, а після смерті дітей піклування про них покладалося на общину [3, 49, 105].

У випадку психічних розладів діти привозили батьків або одна із сторін шлюбної пари – іншу в психіатричну лікарню “Бетанію” на тимчасове або пожиттєве утримання і сплачували за їх утримання частину із встановленої річної платні в 300 руб., інша частина платні погашалася з фонду безкоштовних ліжок, що автор вважає турботою родичів і громади [4, арк. 1-180].

Таким чином, життєвий цикл у менонітській родині мав свої особливості. По-перше, школа та релігія як агенти соціалізації здійснювали впродовж всього часу соціалізації більший вплив на формування особистості в менонітській общині, ніж у навколишнього населення. Дитинство вважалося часом навчання в початковій школі, коли вчитель здійснював вплив на формування особистості учня. У представників титульного етносу хрещення відбувалося, як правило, через кілька днів після народження, у менонітів – у період зрілості. По-друге, ментальність спільноти зумовила закінчення часу дитинства у жінок на 2 роки раніше, ніж у чоловіків, тому їх освіченість була нижчою у менонітському соціумі. По-третє, у менонітів вторинна соціалізація починалася пізніше, ніж у навколишніх жителів, після проходження обряду хрещення та укладання шлюбу.

Бібліографічні посилання:

1. Державний архів Запорізької області (далі ДАЗО). – Фонд Ф-201. – Опис 1. – Спр. 1.
2. ДАЗО. – Фонд Ф-201. – Опис 1. – Спр. 2.
3. ДАЗО. – Фонд Ф-201. – Опис 1. – Спр. 3.
4. ДАЗО. – Фонд Ф-201. – Опис 1. – Спр. 5.
5. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). – Фонд 6. – Опис 5. – Спр. 59.
6. ДАОО. – Фонд 89. – Опис 1. – Спр. 561.
7. ДАОО. – Фонд 89. – Опис 1. – Спр. 3517.
8. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Сост. Генштаба подполковник Герсванов. – Т. XI. – Ч. 2. Таврическая губерния. – СПб., 1849. – 225 с.

9. Исследования внутренних отношений народной жизни и в особенности сельских учреждений России / А.Гакстгаузен. – Т. I. – М., 1870. – 486 с.
10. Материалы для географии и статистики России, собранные офицером Генерального штаба. Екатеринославская губерния / Павлович. – СПб.: Типография Деп. Генштаба, 1862. – 358 с.
11. Поездка в Южную Россию. – Ч. I. Очерки Днепра / А.Афанасьев-Чужбинский. – СПб., 1863. – 465 с.
12. A Mennonite family in Tsarist Russia and the Soviet Union. 1789 – 1923 / D.Rempel / David G. Rempel with Cornelia Rempel Carlson. – Toronto, Buffalo, London, University of Toronto Press Incorporated, 2002.
13. A Mennonite in Russia: The Diaries of Jacob D. Epp 1851 – 1880. Translated and edited, with an introduction and analysis, by Harvey L. Dyck. – Toronto, Buffalo, London, 1991. – 456 p.
14. Апология истории, или ремесло историка / М.Блок / Перевод Е.М.Лысенко. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
15. Використання цифрової інформації масових джерел (за матеріалами метричних книг) / С.Гузенков // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Чортомлицька (Стара) Запорозька Січ в історико-культурній спадщині Нікопольського району”. Нікополь, 10-11 жовтня 2002 року. – Нікополь-Запоріжжя-Херсон: ПА “Тандем-У”, 2002. – С. 199-204.
16. Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1985. – 608 с.
17. Историография как игра метафор: судьбы “новой исторической науки” / В.Вжозек // Одиссей. Человек в Истории. 1991. – М.: Наука, 1991. – С. 60-74.
18. Меннониты Алтая. История, демография, ономастика / С.В.Соколовский. – М.: Российская Академия Наук, Институт этнологии и антропологии имени Н.Н. Миклухо-Маклая, 1996. – 256 с.
19. Описание меннонитских колоний в России // Журнал Министерства государственных имуществ. – 1842. – Ч. IV. – С. 1-42.
20. Очерки из истории южнорусского сельского хозяйства / А.Гротто-Слепиковский // Сельское хозяйство и лесоводство. – 1897. – Т. CLXXXV. – № 4. – С. 39-94.
21. Свод законов Российской империи. – Т. XII. – Отд. II. – СПб., 1857. – 112 с.
22. Соціологія / Е.Гіденс / Пер. з англ. В.Шовкун, А.Олійник; Наук. ред. О.Івашенко. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
23. Childbirth, Disease and Death among the Mennonites in Nineteenth-Century Russia / J.B. Toews // The Mennonite Quarterly Review. – 1986. – July. – Volume LX. – № 3. – P. 450-468.
24. Family, Church and Market. A Mennonite Community in the Old and the New Worlds, 1850 – 1930 / R.K. Loewen. – Urbana, Chicago, 1980. – 371 p.
25. From the Steppes to the Prairies. A History of the Agneta and David Klassen Family in Russia and Kanada by Paul Klassen. – Winnipeg, Manitoba, 1996. – 304 p.
26. Gender, Generation and Social Identity in Russian Mennonite Society / J.Urry // Journal of Mennonite Studies. – 1999. – Vol. 17. – P. 95-106.
27. Hierschau: an example of Russian Mennonite life / H.T. Huebert. – Winnipeg, Manitoba, 1986. – 416 p.
28. The Mennonite Commonwealth in Russia, 1789 – 1914. A Sociological Interpretation / E.K.Francis // The Mennonite Quarterly Review. – 1951. – July. – Volume XXV. – № 3. – P. 173-182.
29. Through the Eye of a Needle: Wealth and the Mennonite Experience in Imperial Russia / J.Urry // Journal of Mennonite Studies. – 1985. – Volume 3. – P. 7-35.

